

DR. SZÉKELY DÉNES

A feltámadás misztériuma

La risurrezione è una sfida alla fantasia dell'uomo, ma è ancora di più una provocazione a prendere posizione davanti al mistero della propria vita. Come non pensare che sia attuale anche per il contemporaneo. E da duemila anni che Cristo è risorto e da duemila anni la polemica non si è ancora spenta: scetticismo, derisione, compassione, incredulità sono ancora oggi reazioni sotto gli sguardi tutti, quando si affronta questo tema. Intorno a questo tema la teologia costruisce la sua riflessione scientifica, perché qui essa è chiamata a dare ragione del suo esistere. Pasqua infatti rappresenta il punto culminante del mistero dell'incarnazione. Pasqua non è uno dei tanti avvenimenti, neppure uno dei tanti miracoli: è l'evento che ha cambiato la vita di alcune persone e, da qui, il corso stesso della storia. L'unicità e singolarità di questo fatto è già di per sé un motivo che sia lo storico che il teologo devono prendere in seria considerazione. La risurrezione si presenta come un evento irripetibile e, nello stesso tempo, con caratteristiche storiche e metastoriche. Avvicinarsi alla risurrezione di Gesù equivale a considerare un fatto che è inseparabilmente situato nella storia e ugualmente trascendente la storia stessa. Solo il credente può capire cosa significhi davvero che Gesù è risorto e solo chi ama comprende il valore di un sepolcro vuoto.

Keresztény életünket döntően befolyásolja a húsvéti esemény – Jézus feltámadásának az örömhíre. De minek örülünk tulajdonképpen húsvétkor, mi az alapja a húsvéti evangéliumnak? Röviden: *Jézus Krisztus szenvedése, halála és feltámadása*. Sokan megkérdőjelezik, vagy nehezen fogadják el ezt a keresztény örömhírt. Ha feltámadás hitigazságát nehezen is fogadjuk el, mert nem bizonyíthatjuk a történettudomány eszközeivel, de a szenvedés és főleg a halál szomorú tényét nap mint nap megtapasztaljuk. Nehezen barátkozunk a „halál testvérrel”, de ezt a kérdést életünkben nem lehet kiiktatni, és ennek döntő jelentősége van.¹ Vannak olyan világnézeti rendszerek, amelyek nyíltan szembesítik az embert az úgynevezett halál-kérdéssel. Az egzisztencializmus például abból az alapállásból indul ki, hogy az ember a

¹ Vö. KLAUSNITZER, Wolfgang, *Jesus von Nazaret*, Verlag Friedrich Pustet, Regensburg 2001, 108–112.

„semmiből” jött és a „semmibe” megy. E *pesszimista* megoldás mellett vannak olyan irányzatok is, melyek az életnek és halálnak *optimista* értelmezést adnak. Azzal nyugtatják az embert, hogy tetteiben és utódaiban, azaz a közösség emlékezetében mintegy „örökké” él. Ennek az optimista nézetnek az a gyengéje, hogy nem tud választ adni arra a kérdésre, mi lesz az énemmel, az én egyetlen és megismételhetetlen személyiséggemmel.

Mi keresztények tartózkodunk a túlzottan pesszimista és túlságosan optimista halál-értelmezésektől. Mi a teljes valóság talaján állva közeledünk a halálhoz.² Tudjuk, hogy a halál egyik oldalról nézve az eredeti bűn büntetése, hiszen megváltásunk (és keresztiségünk) után is magunkon hordozzuk az áteredő bűn nyomait, de más oldalról azt is tudjuk, hogy a megváltás éppen azt jelenti, hogy jóllehet a halál elkerülhetetlen számunkra, a szenvedés is megmarad, a mulandóságnak is ki vagyunk szolgáltatva, de ugyanakkor a halál után a feltámadás reménysége is bennünk él. A hívő keresztény embernek ugyanúgy el kell szenvednie a halált, mint bárki másnak, de a hitben más lesz a hozzáállása a haláleseményhez: tudja azt, hogy a halál birodalmából már visszajött Valaki, Aki az ő végső szabadítója is.

A keresztény ember ezzel a húsvéti örömhírrrel él. Ez a húsvéti hit nem a képzelet szüleménye, hanem arra a történelmi eseményre hivatkozik – mely egyben történelmen túli is –, hogy Krisztus feltámadt halottaiból. A sírhoz siető asszonyok már kora hajnalban megtudják az örömhírt: „Mit keresitek az élő a holtak közt? Nincs itt, föltámadt” (Lk 24, 5).

A tények döntően fontosak, de nem hoznak létre hitet. Nem televíziót nézünk, hanem egy alapvető kérdésre kell válaszolnunk: elhisszük-e, hogy Jézus személyében Isten avatkozott közbe a történelembé, és jó irányba terelte menetét? Elhisszük-e, hogy Isten értelmet adott földi életünknek azáltal, hogy egyszülött Fia meghalt értünk a kereszten? Ha nem vagyunk hajlandók ezekre a kérdésekre keresni a választ, még ha a képernyőn látnánk is a kő

² Vö. GRESHAKE, Gisbert, *Az élet vége?* Új Ember Kiadó, Budapest 2001, 42–50.

elhengerítését a sírkamra bejáratától és Jézus távozását a sírból, akkor sem hinnénk.

1. Jézus feltámadása, mint csoda és misztérium

Jézus Krisztus feltámadása az őskeresztény igehirdetés és hit alapja, leglényegesebb tartalma. Főképp Szent Pál nyilvánítja egész küldetése és mondanivalója központjának a feltámadást, amely a kereszthalállal együtt az üdvösség legfőbb misztériuma: „Ha Krisztus nem támadt fel, hiábavaló a mi igehirdetésünk, s hiábavaló a ti hitetek” (1Kor 15, 14), s akkor nincs megváltás sem, és még mindig bűnökben vagyunk (1Kor 15, 17–19). Szent Péter igehirdetéseiben is (pl. ApCsel 2, 23; 5, 30) a keresztt és a feltámadás a mag és a lényeg. Amikor a mennybemenetel után az apostoli kollégium kiegészítésére kerül sor (Júdás helyébe) Szent Péter ezt a feltételt és hivatást szabja a választandó apostol számára: „Szükséges tehát, hogy valaki azok közül, akik mindig velünk tartottak, amíg az Úr Jézus közöttünk járt-kelt – ti. János keresztségétől fogva egész mennybemenetele napjáig – velünk együtt tanúskodjék az ő feltámadásáról” (ApCsel 1, 21–22). A feltámadás kérdésének teológiaiilag két arculata van: az egyik dogmatikai: a feltámadás mibenléte, létmód jellemzés, krisztológia és gyümölcsei, üdvösségtörténeti elemzés, szoteriológia; a másik fundamentális teológiai kérdés: a feltámadás történetisége. Bizonyos érintkezési problémák miatt viszont nem mellőzhetjük a kitekintést dogmatikus szempontokra sem, főképp a létmód tisztázására. Egyébként a teológia „igyekszik a dogmatikai és apologetikai szempontokat jobban összekapcsolni. Krisztus feltámadását sem szabad csupán úgy szemlélni, mint életének megpecsételését, mint csodát és végső hitvédelmi bizonyítékot” – figyelmeztet Gál Ferenc³ – hanem úgy mint kilétének teljes megnyilatkoztatását. Erre hivatkozik Szent Pál is, amikor azt állítja, hogy Jézus a feltámadásban lett számunkra az Isten fia (vö. Róm 1, 3).

Kérdésünk az, hogy feltámadt-e az Úr Jézus, van-e a feltámadás hitének alapja, történeti realitása és igazolható-e az a mai történetkritikai módszerrel?

³GÁL Ferenc, *Jézus Krisztus, a Megváltó*, Budapest 1972, 18.

Kérdésfeltevésünk azért is jogosult, mert Jézusnak ez a csodája több szempontból is különbözik földi életében művelt csodáitól, s az apologetikai csoda szokványos fogalmi jegyeitől eltér. Leginkább abban tér el, hogy a feltámadás folyamata (*resurrectio in fieri*) nem a nyilvánosság előtt, tanúk szeme láttára ment végbe, mint Jézus egyéb csodái, hanem rejtekben. Erről a hogyan-ról még a Máté evangéliumban sem olvasunk, pedig egyébként ő ír a legrészletesebben a feltámadásról. A feltámadt Krisztus nem ebbe az életbe tért vissza, mint a naimi ifjú, Jairus leánya, vagy Lázár, hanem megdicsőült testtel az Isten világába lépett. Hogy ez így volt-e, és hogy milyen lehetett ez a test, az nem az evilági történetírás tárgya. Ez a történész számára zavaró körülménynek számít, amit súlyosbít, hogy Jézus feltámadása után nem folytatott nyilvános működést, nem tanított tömegeket, nem jelent meg pl. a halálra ítélt Főtanácsnak, sem Poncius Pilátusnak, csak az Isten által „előre kijelölt tanúknak” (ApCsel 10, 41) jelent meg, de velük sem tartózkodott huzamosabb ideig tartósan, folyamatosan együtt.

Jézus feltámadása a titkok közé tartozik, teológiai nyelven misztériumnak mondjuk. Halott és eltemetett teste a maga teljességében új emberi életet öltött magára (ApCsel 2, 27; 13, 34–37; 1Kor 15, 4; Róm 8, 11), de ez az új élet egészen természetfölötti. (Mt 28, 18–28). Ezt a Szentírás fényénél fogjuk a következőkben megvilágítani, vagyis hogy természetfeletti titokról van szó.

Krisztus „a holtak elsősülöttje” (1Kor 15, 20), ez az első dicsőséges feltámadás. Krisztus feltámadt teste szellemi test (*pneumatikon*), szemben a pszichikai testtel (1Kor 15, 44). Más szavakkal azt jelenti, hogy élő test, melyet nemcsak a lélek (*anima*) éltet – a természetes élet elveként –, hanem a *spiritus* (vö. Róm 8, 11), ami természetfeletti erő, az isteni élet elve. Ebben részesülnek majd a választottak feltámadt teste is.

A feltámadt Krisztus csak „hatalommal rendelkező Isten-Fia”; megdicsőülése olyan, ami az Isten Fiának felel meg. Feltámadt életével részt vesz az isteni hatalom gyakorlásában olyan módon, hogy alá tudjon vetni magának mindent és fel tudja támasztani a

halottakat (vö. Fil 3, 21). Az apostoli igehirdetésben ennek nagy szerep jut, mikor hangoztatják, hogy a megdicsőült Krisztus Isten egyetemes kormányzói tevékenységében részt vesz (ApCsel 2, 34. 55–56; Róm 8, 44). Ez a részesedés Krisztust „mindenek Urává” teszi (ApCsel 10, 30). Hinni a feltámadt Krisztusban és hinni Jézusban, az Úrban, egyazon dolog. (Róm 10, 9).

Szent Pál apostol is beszél Jézus feltámasztásáról (2Kor 4, 6), melyet a megváltásért véghez vitt munkájának jutalmaként kapott, amikor engedelmes volt egészen a halálig (Fil 2, 8). Ezért Isten mindenek fölé emelte (Fil 2, 9). Itt tk. Jahvé szolgájára kell gondolnunk, akiről Izaiás 53, 10 beszél, és akiről Szent Péter mondja: Atyáink Istene megdicsőítette az ő szolgáját (ApCsel 3, 13). A zsidókhoz írt levélnek szerzője Jézusban az örök főpapot látja, aki feláldozta magát egyszer s mindenkorra (7, 26–27).

Jézus feltámadása tehát nem olyan, mint az általa véghez vitt feltámasztások, hanem ez egy nagy titok. Sőt titok, amely szorosán összekapcsolódik a választottak eszkatológiai feltámadásával. Valaki felhozhatná nehézségnek, hogy a dolog között valami nem tiszta: Jézus feltámadása a harmadik napon, ami az ő kezdeti megdicsőülése (1Kor 15, 4) és mennybemenetele megdicsőülésének teljessége. Ez utóbbi néhány héttel utána történt volna: a «negyvenedik nap», talán kissé mesterkéltnak lenne (ApCsel 1, 3). Nincs szó ún. kezdeti megdicsőülésről. Krisztus a harmadik napon ennek teljességében részesült, csak fokozatosan nyilvánította ezt ki, különféle szempontokat véve figyelembe. Ennek kinyilvánítására szolgáltak: az üres sír, az első megjelenései, majd a misszióra való küldéskor az utolsó megjelenése. Az ApCsel (1, 6–11) elbeszélése szerint ennek az utolsó megjelenésnek hármast jelentése volt, amit a mennybemenetel eseménye tartalmaz gazdag szimbolikával: Jézus többé nem mutatkozik tanítványai előtt („fölemelkedett és felhő takarta el szemük elől” – ApCsel 1, 9); Isten mellett Messiás lesz Jézus az egyház létezésének ideje alatt (a felhő, Isten lakóhelyének szimbóluma); Jézus az idők végén visszatér dicsőségében (úgy jön el ismét, ahogy szemetek láttára a mennybe szállt). Csak arról van szó tehát, hogy Jézus feltámadt,

megdicsőült teste előbb itt maradt bizonyos ideig a földön és azután visszatért az Atyához.

2. A feltámadás történeti valósága

A feltámadás nem olyan történeti esemény, mint egy a történelem szintjén végbemenő történés, s hogy ugyanezen okból szokványos történeti bizonyítást sem nyerhet. Talán inkább azt kellene mondani, hogy történeti és történelem feletti, immanens és transzcendens egyszerre, megtapasztalható dolgokkal szorosan összefüggő, mégis érzékfeletti valóság, amely azonban a történelembe hatalmasan belenyúl. Azt minden esetre nagyon nyomatékosan le kell szögezni: amikor Jézus halottaiból feltámadt, nem egy halott tért vissza az evilági életbe, mint Lázár, vagy a naimi ifjú, stb. Ezek ismét alá voltak vetve a halál törvényének, míg Jézus a feltámadás után mindörökké él, és a történelemben ontológiailag, bár titokzatosan és rejtetten jelen van. Már Szent Tamás világosan ír: Krisztus feltámadása után nem tért vissza a közönséges életbe, hanem halhatatlan és az istenihez hasonló életet kezdett (S. Th. III, 55, 2 és 5).

Jézus Krisztus feltámadása nem visszatérés a földi létmódba. Ez abból is következik, hogy a szövegek erről, mint „élővé válásról” szólnak, és a Feltámadott létét „életnek” nevezik, és pedig sajátos értelemben, a valódi élet értelmében. „Ezt mondja az első és az utolsó, aki halott volt, de életre kelt” (Jel 2, 8). És ugyancsak a Jelenések könyve írja: „Én vagyok az első és az utolsó és az élő. Meghaltam, s lám mégis élek, örökké. Nálam van a halálnak és az alvilágnak a kulcsa” (Jel 1, 17–18). Itt most eltekintünk más bizonyítékoktól (vö. Jn 14, 19; ApCsel 1, 3; 25, 19; Ef 2, 55; Zsid 7, 8. 25; 1Pét 3, 18), még csak azt emeljük ki, hogy a Feltámadottnak éppen ezt az életét jellemzi Pál úgy, hogy ő „Istennek él” (Róm 6, 10), „Isten erejéből él” (2Kor 13, 4), élete tehát Isten ajándéka és önátadása.⁴

A Feltámadott tehát már egy új létrendbe tartozik. Jézus feltámadásával ui. beköszöntöttek a vég eseményei – ezért eszkatológiai esemény a feltámadás! –, benne már megkezdődött az „új

⁴ SCHLIER, Heinrich, *Jézus Krisztus feltámadása*, Jel Kiadó, Budapest é. n. 21–22.

teremtés”, a végső állapot, a holtak feltámadásának első lépése. A feltámadás maga tehát már nem alkotja részét a mi világunknak, a Feltámadott „más világban” él. Ezért is nem írják le sehol az evangéliumok a feltámadás lefolyását, ezért is nem ismerik fel övéi a megjelenő Krisztust. Az evilági lét kategóriákon kívül van már, téren és időn túl, ezért a történelmen is kívül, *metahisztórikus* létben. De a világ és a történelem folyt tovább, sőt Isten terve szerint végső csúcspontjára jutva ekkor alakult át az üdvtörténet végső történelmi szakaszává. Ezek a „belépési”, érintkezési pontok a térben és időben: az üressé vált sír, az időnkénti megjelenések, a negyven nap elmúltával a véglegesnek bemutatott eltávozás, a mennybemenetel. Történelemben ható, történelmi tényező pedig ezek az apostolok igehirdetésén és az evangéliumokon át, tehát a tanúskodásban lesznek, melyet hitelesít és nyomatékozik az apostolok húsvét utáni gyökeresen megváltozott magatartása, hite. Ebben az együtthatásban válik a feltámadás történelmi tényezővé, és mint ilyen (mint csodás, de megkerülhetetlen esemény komplexum) a hit motívumává. Így tehát történelem is és benső transzcendenciáján túl következményeiben és összességében: hitre felszólító jellegét és erejét nem lehet kétségbe vonni.⁵

Már említettük, hogy Jézus feltámadása nem tartozik a megszokott történelmi események sorozatába. De kezdőpontja (*terminus a quo*) (Jézus halála, sírban fekvő holtteste) és hatásai (pl. az üres sír, a tanítványok hite Jézus feltámadásában, igehirdetésük rendkívüli sikere, vértanúhaláluk) minden további nélkül történelmi tények. A mi világunkban, meghatározott helyen és időben történtek, és elvben mindenki meggyőződhetett valóságukról. A feltámadás végpontja (*terminus ad quem*) azonban a megdicsőült Krisztus, aki túllépett a mi világunkon és az isteni létrendbe tartozik. A feltámadás utáni jelenések a történelmet új feladat elé állítják, mivel nem tapasztalhatta meg mindenki, hanem csak az Istentől előre kiválasztott tanúk. Ahhoz, hogy valaki a Feltámadás

⁵Vö. GÁL Ferenc, *Jézus Krisztus, a Megváltó*, Budapest 1972, 164–166.

és Feltámadott megjelenéseinek valóságát elismerje, a történeti kutatás nem elégséges: ehhez már hit kell.⁶

2.1. A műfaji kérdés

Mit értenek az Újszövetség írásai a húsvéti esemény szövegösszefüggésében azon, hogy Jézus Krisztus feltámadt? Mindenképpen eseményt értenek, azaz konkrét történelmi tény, amely mint történés megnyilvánul az emberi tapasztalat előtt, és azt emberi szóval el lehet mondani. Az esemény híre elterjedt és ismert volt „Galileától kezdve egész Judeában” (ApCsel 10, 37). Azonban az „esemény” megjelölést csak kikötéssel szabad használni, mert ha a „történelmi esemény” fogalma alatt – ahogyan ez legtöbbször történik – egy világon belüli, történetileg rekonstruálható eseményt értünk, akkor ez nem bizonyul helyesnek Jézus feltámadására vonatkozólag. A feltámadás tulajdonképpeni története kivonja magát az emberi megfigyelésen alapuló megragadás alól; csak a Feltámadottnak a megjelenésekben történő önmegmutatása és a nyitott sír felfedezése által lép az ember látókörébe, és ebben az értelemben válik „eseménnyé”.⁷

Aki ma szakszerűen akarja értelmezni a Biblia akármelyik szövegét, annak elsősorban a szöveg irodalmi műfaját kell tisztázni.⁸ Az Újszövetségben – e módszertani követelményt alkalmazva a feltámadásról fellelhető szövegeknél – két, műfaji szempontból teljesen eltérő szövegfaját kell megkülönböztetnünk. Vannak egyrészt rövid, hitvallásszerű megfogalmazások, amelyekkel főképp a levelekben találkozunk, másrészt a kifejezett beszámolók az evangéliumokban.

1) Jézus feltámadásáról szóló hitvallások: Róm 1, 3 sk.; Mk 8, 31; Fil 2, 6–11; 1Tim 3, 16; 1Kor 15, 3–7; csaknem valamennyi ősbibb mint az evangéliumok valamennyi elbeszélései, és már írásos rögzítésük előtt liturgikus használatban voltak szerte a hívek között. Ezeknek és még más szentpáli kijelentéseknek azért nagy a jelentőségük (Gal 1, 15; Fil 3, 8; 2Kor 4, 6), mert a Fel-

⁶Vö. KERESZTY Rókus, *Jézus Krisztus*, Budapest 1995, 53–54.

⁷Vö. KREMER, Jakob, *Jézus halálának és feltámadásának evangéliuma*, Veszprém 1995, 35–36.

⁸Vö. SCHLIER, Heinrich, *Jézus Krisztus feltámadása*, Jel Kiadó, Budapest é. n. 5–8.

támadott tanújának a kezéből származnak. Tehát a Jézus feltámadásáról tanúskodó legősibb szövegek nem a mai történetírás értelmében vett semleges szövegek, hanem hitvallások. Kétségtelenül legnagyobb jelentősége van – régisége alapján is, kb. 25 évvel Krisztus halála után írta – Szent Pál tanúságának az 1Kor 15, 3–8-ben. Szent Pál tanúságát páratlan súlyúvá teszi történetkritikailag is, hogy Pál nem a tanítványi körből való, sőt Krisztus ügyének ellensége volt. Nála tehát a lélektani magyarázat csődöt mond, mert magát mégis a Feltámadott tanújának vallja a többiekkel egyezően. A levél bevezetőjében hangsúlyozza, hogy a Krisztusról szóló tanítás és megváltás részesei lettek a korintusiak az ő igehirdetésén keresztül (kb. 50–52). Saját állítása szerint maga is mint hagyományt kapta az evangéliumnak ezt az összefoglalását, amelyet korintusi tartózkodása alatt (Kr. u. 50–51) átadott hallgatóinak.

Elsősorban azt hagytam rátok, amit magam is kaptam: Krisztus meghalt bűneinkért, amint az Írás is mondja. Eltemették és harmadnapon feltámadt. Ez is az Írás szerint. Megjelent Péternek, aztán a tizenkettőnek. Majd egyszerre több mint ötszáz testvérnek jelent meg, akik közül a legtöbb még ma is él, néhányan pedig már meghaltak. Azután Jakabnak jelent meg, majd valamennyi apostolnak. Mindnyájuk után pedig, mint idétlennek, nekem is megjelent (1Kor 15, 3–8).

Tehát az apostol saját tapasztalatára is hivatkozik a Föltámadottal kapcsolatban, s ezzel zárja a részt: „Ha tehát azt hirdetjük, hogy Krisztus föltámadt halottaiból, hogyan állíthatják néhányan közületek, hogy nincs feltámadás?” (15, 12). Ez volt tehát a cáfolandó tévhit, ami a korintusi egyházközösségben zavart keltett, ezzel szemben a biztos, senki által kétségbe nem vont érv az, hogy Krisztus is feltámadt halottaiból, „mint a holtak zsengeje” (1Kor 15, 21). E feltámadási hit alapjául a megjelenéseket, az élő tanúkat sorolja fel az apostol, ha e megjelenések nem is mindenben azonosíthatók az evangéliumban leírtakkal. Azonban elvitathatatlan érdeme, hogy név szerint sorolja fel az embereket, akik a hallatlan üzenet szavahihetősége mellett szólnak (Kéfést, a tizenkettőt, Jakabot, az összes apostolt és végül Pált; hogy asszo-

nyokat itt nem említ, annak az lehet az oka, hogy az asszonyok akkoriban nem számítottak megbízható tanúknak). Az ősi, negyedik évtizedbe visszautaló hitvallási szöveg zsidó-keresztény eredete és Korintusban való alkalmazása tanúsítja egyébként a feltámadási hit egységét a zsidó és pogány környezetben.

2) A feltámadási beszámolóiban eredetileg két különböző dolog volt: az üres sír és a jelenésekre vonatkozó elbeszélés. Mk és Lk leírása még ezt az ősi formát őrzi, de a továbbiakban összeötvöződött a két elbeszélési típus. Már ez is jelzi, hogy mennyire nem várhatjuk az evangéliumok feltámadás-történeteitől, hogy pontos történelmi hűséggel adják vissza az események külső lefolyását; oly eseményét, mely egészen páratlan és rendkívüli, nem várt módon szakadt rájuk; több asszony, több tanítvány tanúskodása és megjelenések sokfélesége kavargó körülmények, s végül is lényegénél fogva transzcendens, a tér és időn túli létből nyúlik vissza minden részletébe. Csoda-e, ha ebből az időtlenség-ből valami időnélküliség és egymásba-keveredés jelentkezik a visszaemlékezések rögzítésében is?! A meglehetősen nagyszámú ellentmondás is részben ezzel magyarázható: az asszonyok számai és nevei, a sírhoz menetel különböző megokolása; különböző időadatok; az angyaljelenségek eltérő leírásai – szám, hely, idő szempontjából; különbség az asszonyok reagálásában (ijedség, öröm, hallgatás, beszéd), s főképpen eltérések a megjelenések helyét és számát illetően.⁹

Az ellentmondások magyarázatához továbbá figyelembe kell venni, hogy a feltámadási híradások úgy, amint ma előttünk vannak, hosszabb hagyomány-történeten mentek keresztül, s részben az igehirdetés alatt kialakult anyag is módosult az írásba rögzítéskor. Három jelentős formáló tényező érvényesült a szó-hagyomány folyamatában, ill. az evangélistáknál: szerkesztési, hitvédelmi és teológiai törekvések.

Az elsőre példa az egész Lk 24. fejezet tömörítési okból olyan sűrítetten szerkeszti a feltámadási időszakot, hogy egyetlen napnak mutatkozik, amelynek estéjén már a mennybemenetel is meg-

⁹ Vö. HORVÁTH Tibor, *A kinyilatkoztatás kritikája*, Róma 1977, 127–136.

történt. A hitvédelmi beállításra erőteljes példa az örök megvesztegetéséről közölt elbeszélés (Mt 28, 11–15), vagy Krisztus valóságának bizonyítására (Lk 24, 36–43: „szemük láttára evett”), és Jn 20, 24–29 („tedd ide ujjadat... és ne légy hitetlen”). Végül a teológiai törekvést jól illusztrálja a Mt nagyszerű befejezése, amely nem más, mint a világ egyházi öntudatra ébredés dokumentuma és teológiai megalapozása. Mindez azonban nem érinti a közölt események történetiségét.

Az Újszövetség feltámadási elbeszélései tehát nem a modern történetírás értelmében vett tudósítások. Leginkább talán hithirdető tanúbizonyságoknak nevezhetnénk őket, mert tanúskodni kívánnak koruk embere előtt Jézus feltámadásáról. Hogy azonban ez a tanúskodás elérje célját, a hithirdetést nem lehetett úgy végezni, mint kezdetben (a feltámadás óta 30–40 esztendő telt el). Közben már ismételten átgondolták a feltámadás jelentőségét, a felmerült problémákat, a félremagyarázásokat is figyelembe vették, s mélyebben megragadva tovább értelmezték, magyarázták. Mindezt pedig elbeszélő módszerrel tették, amint az akkoriban szokásos és elfogadott volt. A feltámadás hitének mindez a kifejtése és elmélyítése, a történetnek alkalmas védelme – lényegi valóságot nem érintve, sőt kibontva – beolvadt a feltámadásról szóló ma előttünk fekvő szövegekbe és meghatározta ezeknek struktúráját.¹⁰

2.2. A négy evangélium híradása

Az Újszövetségből hiányzik Jézus feltámadásának bármiféle leírása. Ez nem véletlen, és felhívja a figyelmet a feltámadás titok jellegére: egyrészt világunkhoz kötött esemény, másrészt felülmúlja a világot. Joggal hangsúlyozzuk ezért a teológiában, hogy „szoros értelemben vett misztérium”. Szemléletes leírással csak a 150 körül írt apokrif Péter evangéliumban találkozunk. A Péter evangélium a feltámadás eseményét így írja le:

... hatalmas hang hangzott a mennyben és láttam a megnyílt egeket és két férfi jött le, akik nagy fényességbe öltözöttek voltak,

¹⁰ Vö. LOHFINK, Gerhard, *Jézus feltámadása és a történelmi kritika*, in: *Mérleg* 2 (1969) 126–129.

és közeledtek a sírhoz. A sír ajtajához támasztott kőszikla magától oldalra hengeredett és megnyílt a sír és mindkét ifjú bement. (...) A százados és egész kísérete Pilátushoz sietett, ezt mondták: «Valóban Isten fia volt». Pilátus azt felelte: «Én tiszta vagyok Isten fiának vérétől. Nektek tetszett így». Megparancsolta Pilátus, hogy semmit se beszéljenek el a történetekből (PétEv 35–38. 45–49).¹¹

A második századi apokrif Péter evangéliummal szemben a kánoni evangéliumok a feltámadás lefolyásáról semmit sem hoznak. Az evangéliumok, amelyek 70 és 100 között keletkeztek, Jézus szavait és cselekedeteit a feltámadás fényében és abban a látásmódban mutatják be, amelyben a tanítványok csak húsvét után részesültek (vö. Jn 2, 22; 13, 7). Az evangéliumi feltámadási elbeszélések – különbözőségeik ellenére – az alappillérekben azonosak: a sírbatétel, aztán az üres sír, ennek felfedezése az asszonyok által, az isteni üzenet Jézus feltámadásáról és végül a feltámadott megjelenései: különböző személyek, csoportok előtt, különböző helyeken, időben.

A szinoptikusok Jézus galileai tanítását és csodatetteit írják le részletesebben, míg Jn a júdeai és jeruzsálemi működését. Azon kívül a János evangélium olyan beszédeket tartalmaz, amelyeket Jézus tanítványainak vagy műveltebb zsidóknak tartott. Pl. Isten Fia örök létezése, isteni küldetése és az Atyával való egyenlősége. Ami a kanonikus evangéliumokat illeti, a legeredetibb ebben is, mint általában a Márk tudósítás, amely minden polémiától, ill. hitvédelmi és teológiai reflexiótól mentesen hozza a szinte pusztá tényeket erős tömörítésben, mindössze 16 fejezetben. (Kr. u. 50 körül írta Rómában, görög nyelven). Szent Máté sajátja – a zsidó környezetre való tekintettel – a sírőrség állításáról és az örök megvesztegeléséről szóló tudósítás, kétségtelenül apologetikai stilizálásban. Nagy jelentőségű a csak általa hozott megjelenés Galileában („a hegyen, ahová Jézus rendelte őket” Mt 28, 16). Itt Jézus *Kyrios*-ként nyilatkoztatta ki magát („én kaptam minden hatalmat a mennyben és a földön”), és megadja az apostoloknak a megbízást az evangélium hirdetésére az egész világon. (Kb. 50-

¹¹ VANYÓ László, *Ókeresztény írók. Apokrifek*, Budapest 1980, 266–267.

ben írta héber ill. arám nyelven, amit görögre fordítottak. Az arám elveszett.) Szent Lukács teljesen Jeruzsálemre és környékére koncentrálja a megjelenéseket, s látszólag egyetlen napba sűríti perspektivikus rövidítésben, mint már érintettük. ApCsel-ben viszont ugyanő fogja pontosan jelezni: „negyven napon át megjelent előttünk”. Gyöngyszeme feltámadási anyagának az emmauszi tanítványokról közölt történet és ennek végén a híradás a 11 ajkáról: „Az Úr valóban feltámadt és megjelent Simonnak!” (Lk 24, 34). Péter tehát a koronatanú a feltámadásban. Az utána leírt közösségi jelenésben a zavar és félelem leküzdésére („azt hitték, szellemet látnak”, Lk 24, 37) Jézus ennivalót kér... Lk az ApCsel-ben újra felveszi az evangélium záró szavát „tanúi vagytok ezeknek”, s az egész mű alaphangja, vezérmotívuma lesz: tanúim lesztek, tanúságot tesztek rólam! (ApCsel 1, 8). (Lk az irgalmasság evangéliuma. Szent Pál igehirdetését foglalja írásba görög nyelven a pogányoknak. Kb. 61 tavaszán írja, Szent Pál első római fogsága (58–61) idején. A János evangéliumnak feltámadási anyaga is sajátos, egyéni, mint az egész könyv, mely a Krisztus-eseményt megélt század legutolsó évtizedének tanúja Kis-Ázsiában, és a könyv adottságaihoz igazodik. A Jn evangélium Jézus halálában az üdvtörténet beteljesedését és az üdvösség kezdetét (Jn 19, 28–37) látja, ezért a halál már a húsvéti megdicsőülés nyitánya (12, 23–32). Több kizárólagos közlése van a feltámadással kapcsolatban: a Mária-Magdolnának való megjelenés leírása, Péter és a szeretet tanítvány a sírnál, Jézus kétszeri megjelenése Jeruzsálemben az apostoloknak, másodszer Tamás is jelen van és a kiegészítő 21. fejezetben a Tibériás tavi jelenés Szent Péter főpásztori megbízásával. E tudósítások is osztoznak a János evangélium alapkoncepciójával: *Azért írtam, hogy higgyétek: Jézus a Messiás, az Isten Fia, és hogy a hit által életetek legyen őbenne!* (20, 31). (A 90-es évek elején íródott görög nyelven).

Lk 24, 1–2
¹A hét első napján kora hajnalban kimentek a sírhoz és magukkal vitték az előkészített illatszereket is.

²A követ a sírtól elhengerítve találták.

Mk 16, 1–4
¹Szombat elmúltával Mária Magdolna, Mária Jakab anyja és Szalóme illatszereket vásároltak és elmentek, hogy megkenjék (Jézust).

²Kora reggel értek a sírhoz, amikor a nap éppen fölkel. A hét első napja volt.

³Igy tanakodtak egymás közt: „Ki hengeríti el nekünk a követ a sír bejáratától?”

⁴De amikor odanéztek, látták, hogy a követ már elhengerítették, pedig igen nagy volt.

Mt 28, 1–4
¹Szombat elmúltával, a hét első napjára virradóra, elment Mária Magdolna és a másik Mária, hogy megnézze a sírt.

²Akkor nagy földindulás támadt. Az Úr angyala leszállt az égből, odament, elhengerítette a követ és ráült.

³Tekintete olyan volt, mint a villám és ruhája, mint a hó.

⁴Az örök tőle való félelmükben halálra rémültek.

Jn 20, 1
¹A hét első napján, amikor még sötét volt, Mária Magdolna kiment a sírhoz. Észrevette, hogy a követ elmozdították a sírtól.

A fenti párhuzam is jól mutatja, hogy mind a négy evangéliumban¹² szemléletes elbeszélések találhatók az üres és nyitott sír felfedezéséről. Az üres sírra az ApCsel is többszörösen hivatkozik (2, 23 skk; 13, 30skk). Mind a négy evangélium megegyezik abban, hogy a Jézus kíséretében lévő asszonyok a kivégzést követő harmadik napon, a hét első napján, Jézus sírját üresen találták. Magdalai Mária név szerepel mind a négy evangéliumban. A „másik Mária”, aki valószínűleg Jakab és Jósé anyjával azonos, Mt-ban, ill. Mk-ban van említve. Szalómét egyedül csak Mk, Johannát csak Lk nevezi meg: Mt 28, 1; Mk 16, 1–2; Lk 24, 10; Jn 20, 1. A szinoptikusok szerint angyal ill. angyalok hirdetik meg a

¹² A szentírási idézeteket görög eredetiből fordította Békés Gellért és Dalos Patrik, Róma 1971.

sírhoz jövő asszonyoknak az eseményt: „Ne féljete! A názáreti Jézust keresitek, akit keresztre feszítettek. Feltámadt, nincs itt. Nézzétek, itt a hely, ahová helyezték” (Mk 16, 6).

Az asszonyok Mt szerint (28, 9–10), a magdalai Mária Jn szerint (20, 14–18) hamarosan találkoznak a feltámadt Jézussal a sírnál vagy a sír közelében. Lk szerint Péter (24, 12), Jn szerint Péter és a „másik tanítvány” (azaz János) személyesen is meggyőződnek arról, hogy üres a sír. Mikor János bement a sírba, „látta és hitt” (Jn 20, 8).¹³ A többi tanítványnak azonban nem elég az üres sír ténye: csak zavart és csodálkozást vált ki belőlük. Még nem tudnak hinni.

Később magatartásukban gyökeres változás állt be.¹⁴ Vajon mivel magyarázható ez a hirtelen fordulat? Valami bizonyossággal objektív, rajtuk kívül álló, sőt velük szemben fellépő dolognak, eseménynek kellett lennie, ami oly gyors gyökeres és tartós változást tudott véghezvinni bennük. Az apostolok maguk nem titkolják, sőt sokszor megvallják és tanúsítják, hogy ennek oka a feltámadt Krisztus megjelenései előttük. S ezért magukat a feltámadás tanúinak nevezik sokszor (pl. ApCsel 2, 33; 3, 15; 10, 39). Nem hivatkoznak viszont az asszonyok közléseire, hanem saját egyéni találkozásukra az élő Krisztussal (ApCsel 1, 3). Nők a zsidó jog szerint nem tanúskodhattak érvényesen a zsidó bíróság előtt; ez is kizárja többek között a feltámadási közlések kitalált voltát, mert akkor nem szerepeltethetnének benne asszonyokat. S azt is megvallják, hogy többen közülük csak vonakodva és nehezen jutottak el a hithez. De aztán a „sok csalhatatlan jellel” meggyőzve bizonyosságra tesznek szert.

Amint már többször utaltunk rá, sem a legősibb apostoli igehirdetés, sem az evangéliumok nem írják le részleteiben Jézus feltámadását. Arra a kérdésre, hogyan győződtek meg az apostolok arról, hogy a megfeszített és sírba temetett Jézus valóban új életre kelt-e, az evangéliumok kettős választ adnak: az üres sír történetét és Jézus megjelenéseit tanítványainak.

¹³ Vö. GNILKA, Joachim, *A Názáreti Jézus*, SZIT, Budapest 2001, 219–222.

¹⁴ Vö. FISICHELLA, Rino, *La rivelazione: evento e credibilità*, EDB, Bologna 1985, 221–223.

3. Az üres sír tanúsága

A húsvéti eseménysor - a feltámadás történeti vetülete - az üres sír felfedezésével kezdődik. Mind a négy leírás megegyezik abban, hogy a Jézus kíséretéhez tartozó asszonyok közül egyesek a keresztfeszítés utáni harmadik nap hajnalán, a zsidó hét első napján, Jézus sírját üresen találták. A nők igazmondását egyes apostolok is igazolják (Lk 24, 12. Jn 20, 3–10). De egy üres sírra még többféle magyarázat lehetséges, s ezt a kétértelműséget az angyalok híradása, még inkább a megjelenések oszlatják szét. Az üres sír és a megjelenések egymást értelmezik, az üres sír ténye még nem feltámadás.¹⁵ Már a Szentírásban is többféleképpen értelmezik e jelenséget, már ott is olvasható az ellopás és az eltüntetés elmélete (Mt 27, 64; 28, 12 skk.; Jn 20, 13skk). Az üres sír pusztán jel a hit felé vezető úton: jel annak, aki hisz.¹⁶

A mai teológiában általános jelenség, hogy a húsvéti hit keletkezésének motiválásában háttérbe szorult az üres sír érve. Bár bizonyos nyomósító erő föltétlen van abban a szempontban, hogy a feltámadt Krisztust hirdetni aligha lehetett volna egy városban, ahol bárki rámutathat Jézus sírjára a holt testtel (vö. Szent Péter pünkösdi beszédét, ApCsel 2, 29–33, ezzel érvel). Maga az üres sír azonban még nem teremtett húsvéti hitet, sőt Mk 16, 8 szerint csak rémületet és zavart keltett az asszonyokban annyira, hogy szólni sem mertek róla senkinek. Lk 24, 11 pedig úgy rögzíti az apostolok reagálását a hírre, hogy „üres beszédnek tartották szavaikat és nem hittek nekik”. Lk szerint két férfi fénylő ruhában fogadja az asszonyokat és magyarázza meg, hogy miért üres a sír. Az elbeszélés itt, a feltámadás meghirdetésében éri el csúcspontját (Mk 16, 5; Mt 28, 2; Lk 24, 4). Mt 28, 9–10 szerint az asszonyok félelemtől és örömtől reszketve futnak a tanítványokhoz, hogy közöljék a hírt (és közben találkoznak a Feltámadottal. Jn 20, 2–8 szerint a magdalai Mária fedezi fel, hogy a kő el van hengerítve. Az üres sír látása tehát egymagában

¹⁵Vö. GALOT, Jean, *Gesù Liberatore*, Firenze 1983, 365–369.

¹⁶KASPER, Walter, *Jézus a Krisztus*, Budapest 1996, 149. Vö. WALDENFELS, Hans *Kontextuelle Fundamentaltheologie*, Paderborn 1988, 277–279.

csak a szeretett tanítványnak elég. A többi tanítványt csak a Feltámadottal való találkozás vezeti el a hithez.

Az Ószövetség és korabeli zsidó antropológia felfogás szerint a test és lélek elválaszthatatlan egységet alkotnak (nem dualista kettősséget, mint a görög filozófiában). A halál nem a test és lélek szétválása, hanem az életerő kiáramlása, amely valamiféle árnyszerű életet folytat az alvilágban. Élő, feltámadt emberről beszélni tehát, akinek teste egy ismert, sőt ellenőrzött sírban fekszik, lehetetlenség lett volna emiatt is Jeruzsálemben. A magyarázatot adó angyalokra nézve, a hagyományos egzegézis valószínűségi lényeket gondolt. De újabban nem hiányoznak olyan szabadabb értelmezések sem, hogy ezek az angyal-textusok isteni kinyilatkoztatást jelentenek az asszonyok számára, amelyet az őskeresztény hagyomány „az irodalmi-forma-öntés” szabálya, szokása szerint (bibliai stíluselemként) angyal-jelenésbe öltöztetett (Kremer, Schmaus, Vögtle). Minden esetre még az angyali kinyilatkoztató szavak sem alakítják ki az üres sír értelmezését az apostolokban, kivéve Szent Jánosban (vö. Jn 20, 8), – csak a megjelenések.

Jézus Krisztus feltámadása az emberi megtapasztalásban és a történelemben a Feltámadottnak mint olyannak önmagáról való tanúskodása révén lesz nyilvánvalóvá. Ez az esemény úgy jut a történelmi tapasztalatba, hogy a tanúk számára a Feltámadott „megjelenése” a tanúbizonyosság. Ilyen értelemben Jézus Krisztus feltámadását, mint olyant bizonyos értelemben már az üres sír is tanúsítja. A sokféle, egymással összhangban nem lévő, részben visszafogott hangú elbeszéléseket áttekintve, két dolog válik világossá. Először is felismerhető egy nem szándékosan hangsúlyozott meggyőződés, hogy az elbeszélők itt ténnyel állnak szemben, és ezt a tényt sokféle hagyományból vették. A másik megállapítás ugyancsak az elbeszélések alapján, hogy az üres sírt nem a feltámadás „bizonyítékaként” említik, hanem csak mint arra való utalást és jelet. Az üres sír híre az evangéliumok szerint csupán tanácstalanságot, félelmet, kétséget és a mindenféle rosszindulatú gyanút keltett. A tudósításokban nem az a kérdés, hogy üres volt-e a sír, hanem mit jelent az üres sír. Az üres sír pedig önmagában

nem mond többet, mint magát a tényt, hogy ti. a sír üres, és csak az angyali szó adja hírül Jézus Krisztus feltámadását és ígéri meg megjelenését.¹⁷

Jézus feltámadásának, a feltámadás tényének, mint olyannak nincsenek szemtanúi, hanem tanúbizonyságokra vagyunk utalva, ezért a mi ismeretünk lényegében azok megbízhatóságától függ. Ha az újszövetségi szentírók mind megbízható tanúk, akkor a megjelenések elbeszélésében is megbízhatók.

4. A Feltámadott megjelenései

Szinte lehetetlen a Feltámadt megjelenéseiről szóló különböző elbeszéléseket egységes földrajzi vagy időrendi sorrendbe elhelyezni. Minden szerző a maga célja és olvasói igénye szerint válogatta, sűrítette, ill. magyarázta a rendelkezésre álló hagyományokat. A Feltámadottal való találkozás kiszámíthatatlan: Jézus szuverén akaratától és nem a tanítványok vágyától függ. Érzékelhető jelenléte rövid és mintegy villanásszerű: néhány gesztus, néhány szó után eltűnik szemük elől. Kifejezetten 11 megjelenést sorolnak fel az evangéliumok és Szent Pál:

1. Mária Magdolnának (Mk 16, 9–11; Jn 20, 11–18).
2. A sírhoz menő asszonyoknak (Mt 28, 8–10; Mk 16, 12).
3. Az emmauszi tanítványoknak (Lk 24, 13–35).
4. Péternek (Lk 24, 34; 1Kor 15, 6).
5. Az összes apostoloknak Tamás nélkül (Lk 24, 36–43). Ezek a feltámadás napján történtek, utána még:
 6. Az összes tanítványnak nyolcadnap (Jn 20, 24–29).
 7. Öt apostolnak és két tanítványnak a Genezáret-i tó partján (Jn 21, 1–4).
 8. Több mint ötszáz tanítványnak Galileában (1Kor 15, 6).
 9. Az ifjabb Jakabnak (1Kor 15, 7).
 10. Jeruzsálemben a tanítványoknak mennybemenetelkor (Mt 28, 18–26; Mk 16, 14; Lk 24, 44; ApCsel 11).
 11. Pálnak Damaszkusz előtt (ApCsel 9; 1Kor 15).

¹⁷ Vö. SCHLIER, Heinrich, *Jézus Krisztus feltámadása*, Jel Kiadó, Budapest é. n. 25–29.

Bár az evangéliumok szerint a feltámadt Jézus a mi érzékelhető világunkban jelenik meg, de ugyanakkor a mi világunkon túli valóság, ezért pusztán természetes érzékszerveinkkel, a „hit szeme” nélkül nem tudjuk felismerni. Ezt a hitet a Feltámadott adja meg megjelenésével együtt. Ezért Pál látja Jézust, míg útítársai, akik körülötte állnak, nem látják. Az emmauszi tanítványok csak akkor ismerik fel Jézust az Idegenben, amikor az Írások magyarázatával lánggra lobbantotta hitüket (Lk 24, 25–32). A halászok közül egyedül az a tanítvány, „akit Jézus szeretett”, ismeri fel az Urat a hajnali derengésben: a hite tette éles szeművé. A megjelenések tehát az evangéliumok szerint egyszerre külső és belső események; a szemtanú hitével és érzékszerveivel fogja fel a neki megjelenő Krisztust. A jelenések észlelhető különbözőségeiről Aquinói Szt. Tamás tömören ezt írja: „a feltámadt Jézusnak hatalmában állt, hogy lássák, vagy ne lássák test szerint, de ugyanígy az is, hogy a szemlélő előtt dicsőséges vagy ne ilyen testtel mutakozzék, esetleg felemáson, vagy bármilyen más alakban is” (S.Th. III. 54, 1 ad 3).

Viszont e megjelenések szentírási közlései, komoly problémákat is jelentenek, éspedig a helyre, sorrendre, sőt lényegre vonatkozólag.¹⁸ Lk nem tesz említést a galileai megjelenésekről csak a jeruzsálemiről, míg a két régebbi evangélium mindkettőt említi. Nyilvánvaló hogy több tradíció létezett, és mint láttuk, szerkesztési szempontok is érvényesültek. Taylor protestáns egzegéta véleménye szerint, minden közösség hajlik arra, hogy az általa ismert apostol személyével társítva őrizze meg a jelenés emlékét. Így Jeruzsálem és Galilea fontos keresztény közösségei a jelenésekre a helyi utalásokkal emlékeznek. Eszerint tehát az evangéliumi beszámoló a nagyobb képnek csupán részlete; és a különböző hagyományok kiegészítik egymást. A legfontosabbak kétségtelenül a jeruzsálemi jelenések. Az a város, amelyben a remények összeomlottak, lett a hit, a Krisztus-kérygma és az egyház születéshelye. S bár a szövegekből ma már az sem állapítható meg biztosan, ki részesült a kitüntető első megjelenésben,

¹⁸Vö. WALDENFELS, Hans, *Kontextuelle Fundamentaltheologie*, Paderborn 1988, 279–281.

ez sem lényeges. Nem a kronológián van a hangsúly, hanem azon, hogy fel legyenek sorolva a férfiak, akik Krisztus tanúként a küldetés további hordozói. Az első korintusi levél névsora ilyen felsorolás: nem időrendi, hanem jelentőségbeli. Ami a jelenések jellegét illeti, kétségtelenül isteni kinyilvánulások, önfeltárások ezek a szó szoros értelmében. Etimológiailag és az Ószövetség szóhasználatában a megjelenés mindig isteni kinyilatkoztatási aktus, általa magát megmutatja az Isten. A tanítványok tehát meg voltak győződve, hogy valóságosan Istennel, ill. az Istentől feltámasztott Úrral találkoztak e jelenésekben és őt látták. Persze ez a látás is bizonyos analóg ételmű, a szokványos tapasztalati dolgokat befogadó látáshoz képest.

A feltámadási megjelenések jellegéhez tartozik még az is, hogy a jelenésekhez mindig kapcsolódott szóbeli kinyilatkoztatás, s ez által lettek személyes találkozássá Krisztussal.¹⁹ A Feltámadott a maga megmutatása után szóval is szólít és meghívja övéit a saját életközösségébe. A válasz erre a hit szava, amely persze szabad döntésből születik, a Krisztusnak való önátadás döntéséből... S ami őket erre motiválja, az a megjelenések tapasztalata, amit így foglalhatnánk össze (immár elválaszthatatlan egységet alkotva a húsvéti hit elemeiként: szenvedés, halál, eltemetés, üres sír és feltámadás): a názáreti Jézus, az ő szeretett és csodált Mesterük, akit keresztre feszítettek, de a halálból feltámadt, az Úr (*Kyrios*) lett, ő az Emberfia és ő az Isten Fia, és az a Krisztus őket választotta ki, hogy földi életének, tanításának és aztán feltámadásának tanúi legyenek, nem az egész népnek, hanem csak az Istentől kijelölt tanúknak mutatván meg magát. S ők szívük készségével (de egy életen át érezve és megvallva gyarlóságukat) vállalták ezt a bizonyágtevést, életre-halálra...²⁰

A Feltámadottal való találkozás tehát küldetéssel, megbízatással és felhatalmazással jár. Szent Pál apostolnak is ez a meggyőződése. A Galata levél első két fejezetében nemcsak evangéliumának hitelességét, de saját apostol-mivoltát is védi, a Róm 1, 5–

¹⁹ Vö. CAPIZZI, Nunzio, *Gesù risorto e i suoi testimoni*, Edizioni Art, Roma 2007, 41–43.

²⁰ KONCZ Lajos, *A mi Krisztusunk*, Budapest 1975, 183–184.

ben kifejezetten mondja, hogy ő a (feltámadt és megdicsőült) Úrtól (*Kyriosz*) „nyerte a kegyelmet és az apostoli küldetést”, tehát az evangéliumot és az apostolságot. Ugyanezt a tényt bizonyítja más módon Jn 20, 19 skk. is, amikor az összegyűlt tanítványok között meglepetésszerűen megjelenő Jézus megáldja és küldi őket: „Amint engem küldött az Atya, úgy küldelek én is titeket” és meghatalmazza őket, hogy bűnöket bocsássanak meg, vagy tartsanak meg. A meghatalmazást Lelkének rálehelésével adja. Ez a Lélek a Feltámadott Lelke, pontosabban a Feltámadott és a Megdicsőült jelenléte Lelkében olyan módon, hogy az ő megtapasztalását lehetővé tevő Lélek ad hatalmat a tanúsító szónak. Mondhatják tehát: „Mi ezeknek a dolgoknak tanúi vagyunk a Szentlélekkel egyetemben” (ApCsel 5, 32).²¹ Még több szentírási helyet lehetne idézni (pl. Jn 15, 26–27; Róm 8, 11; 1Tim 3, 16; 1Pét 3, 18; ApCsel 2, 32–33) annak szemléltetésére, hogy a Feltámadott megjelenése következtében van jelen a tanúk szavában. Ezeket az Istentől választott tanúkat a megjelenés teszi erőssé az igehirdetésre. Szavuk azonban a Lélektől kapott megbízás, és ezért tudják, hogy küldetésük van.

5. Jézus feltámadásának értelmezése

Az elmúlt két évszázad racionalista, liberális teológiája elég sok okot szolgáltatott arra, hogy a katolikus teológia merev és kisarkított lett a hagyományos apologetikában. Először azt a három feltevést vizsgáljuk meg, amely a feltámadás minden formáját, ill. értelmezését kizárja. Majd azokat a racionalista elgondolásokat vesszük szemügyre, amelyek valamilyen formában elfogadják az újszövetségi állítást Jézus feltámadásáról, de különbözőképpen értelmezik.

5.1. Természetes magyarázatok

1) A természetes magyarázatok közül az első a csalás-elmélet. Ez a legkorábbi tagadó magyarázat egyidős a kereszténységgel, mely felújította a Szentírásból (vö. Mt 28, 12) a zsidó főtanács egykori hamis magyarázatát hogy, „a tanítványok ellopták Jézus holttestét” és elterjesztették a hírt, hogy feltámadt. Ez a hír még

²¹ SCHLIER, Heinrich, *Jézus Krisztus feltámadása*, Jel Kiadó, Budapest é. n. 44–46.

Mt megírása előtt elterjedt a zsidók között (28, 11–15). Az újkor elején Raimarus (1694–1768) lényegében ugyanezt a csalás elméletet próbálta népszerűsíteni. Erre lényegében már az apostoli igehirdetés és az evangélium is megválaszolt.

A másik természetes magyarázat az ún. naturalista magyarázat, mely Paulus (1761–1851) szerint Jézus csak tetszhalott volt, de a Szentírásban jelzett földrengés hatására magához tért, azaz nem halt meg csak eszméletét veszítette. Ebbe az irányba mutatna az a tény, hogy az elítéltek sokszor csak néhány nap múlva haltak meg a kereszten. Pilátus is meglepődött, amikor meghallotta Jézus állítólagos gyors halálát. E feltevés szerint tehát Jézus a sírban, vagy a sírból való kivétel után valamelyik tanítványa házában magához tért és a tanítványok gondos ápolása révén felgyógyult sebeiből. Ez a felgyógyulás lenne a feltámadás meséjének a történeti magja. Orvosilag abszurdalítás, ha elfogadjuk valóságnak Krisztus kinszenvedését, keresztre feszítését és a zsidó szokás szerinti temetését (balzsamozás, lepedőbe való göngyölés is halált okozott volna).

E változatnak azonban ugyanaz a sebezhető pontja, mint a Reimarus-féle elgondolásnak. Mindkettő feltételezi a tanítványok rosszhiszeműségét: szándékosan félrevezették a népet, mikor a feltámadás történetét terjesztették.

2) Jézus feltámadása mítosz, mely hasonló a többi ókori misztériumvallás elképzeléséhez, amelynek központi témája egy isten (pl. Adonisz²², Dionüszosz²³, Mithrasz²⁴) évenként megismétlődő halála és feltámadása. Az ókori ember így keresett választ a halál szorongató problémájára. A felszíni hasonlóság ellenére a Jézus feltámadásáról szóló tanítás lényegesen különbözik minden feltámadás mítosztól. Egyrészt nem évszakosan megismétlődő folyamatról van szó (a természet évenkénti halálának és feltámadásának megszemélyesítéséről), hanem egyszeri történeti eseményről. Másrészt az összehasonlíto vallástörténet egyetlen

²² Félisten, akit a vadkan egy vadászaton megölt. Aphrodité kérésére Zeus megengedte, hogy félét ne az alvilágban, hanem a földön töltsön.

²³ Görög, latin változata Bacchus, aki a bor, a vidámság istene.

²⁴ Iráni napisten.

párhuzamot sem talált arra, hogy egy történeti személyről, közvetlen halála után földi életének szemtanúi állítsák valóságos, testben való feltámadását.

3) A harmadik elmélet pszichológiai okokkal próbálja megmagyarázni a feltámadásba vetett hit keletkezését. A tanítványok olyan mélyen meg voltak győződve Jézus személyes nagyságáról, hogy halála utáni levertségük, kétségbeesésük lelkesedésbe csapott át: „Jézus nem halhatott meg!” S így éppen fordítva történt, mint ahogyan az Egyház hirdeti: a feltámadás hite okozta a feltámadás jelenéseit. Egyik látomás előidézte a másikat – a tömeghisztéria közismerten gyorsan terjed. E magyarázat tehát mindent a tanítványok lelkiállapotára vezet vissza.

Az eddig tárgyalt feltevések mindegyike világosan tagadja a feltámadás bármilyen formáját és a feltámadás hitével kapcsolatos tényeket más módon igyekszik megmagyarázni.²⁵

5.2. Racionalista értelmezések

A 19. századi és a 20. század első felében megjelent katolikus és protestáns hitvédelmi iratok elég könnyen meg tudták mutatni, hogy a fenti elméletek a történeti tények súlyos elferdítésén, ill. elhallgatásán alapszanak. A szűk látókörű racionalista értelmezéssel szemben olyan magyarázatot kerestek Jézus feltámadására és megjelenéseire, mely egyrészt tiszteletben tartja az újszövetségi írók írói szándékát, másrészt elfogadható a „modern ember” számára. Itt csak a legfontosabb neveket, ill. irányokat említjük.²⁶

1) Racionalista forrásokból táplálkozik a mítoszaltanítási és egzisztenciális teológia R. Bultmann (1884–1976) és iskolája, mely szerint csak a tanítványok húsvéti hite a történeti valóság, de nem a föltámadás. S ez a hit nem a halálból visszatért Jézus reális megtapasztalásából keletkezett, hanem víziós, pszichogén élményekből (D. Strauß, 1808–1874), vagy a tanítványoknak annak a belső igényéből, hogy a kereszthalált, ill. annak megváltási lehetőségét a maguk, s aztán a világ számára megmagyarázzák. Bult-

²⁵Vö. KERESZTY RÓKUS, *Jézus Krisztus*, Budapest 1995, 42-44. KLAUSNITZER, Wolfgang, *Jesus von Nazaret*, Verlag Friedrich Pustet, Regensburg 2001, 108-112.

²⁶Vö. FISICHELLA, Rino, *La rivelazione: evento e credibilità*, EDB, Bologna 1985, 306-310.

mann számára Jézus feltámadása nem új esemény kereszt-halálához képest. A történetileg igazolható tény egyedül Jézus keresztalála.

Bultmann és követőinek elméletét – jelentősége és nagy hatása miatt – részletesebben kell vázolnunk, hiszen foglalta a modern bölcséleti és teológiai előítéleteknek, bár bizonyos tisztázásokra serkentette a katolikus teológiát is. Abból a szándékból született ez a teológia, hogy a biblikus föltámadás-hitet, s egyáltalán a Biblia egész világát a modern ember számára megközelíthetővé és érthetővé tegye. Bultmann abból indul ki, hogy a mai ember semmilyen természetfeletti tényezőt nem fogad el a történelemben és természetben (természettudományos, zárt oksági rendet valló világfelfogása miatt), s az efféléket egyszerűen mítosznak minősíti. „Az ember nem használhat elektromos áramot és rádiókészüléket, ugyanakkor nem hihet az újszövetség lélekosodávilágában” (Kerygma und Mythos I, 18).

Jézus tanítványai a keresztrefeszítés után sorsdöntő válasz elé kerültek Mesterükkel kapcsolatban – Bultmann elemzése szerint – elfogadhatják-e a Megfeszítettet Isten küldöttének, Megváltónak, vagy sem? Hogy a döntést miképpen, milyen alapon történt, hogyan, miért alakult ki bennük a föltámadás hite, azt szerinte nem lehet megállapítani, mert a szentírási leírások csak legendákat tartalmaznak. Azt, hogy Krisztus keresztrefeszítése és Pünkösöd között valami rendkívüli esemény történt, elismeri és húsvéti eseménynek nevezi, s vele kapcsolatban „látomás-élményeket” is említ. De a húsvéti eseményt nem fogadja el valóságos feltámadásnak, mert az szerinte történetileg és tudományosan megfoghatatlan, hanem csak a tanítványok hitének minősíti. Ez a hit lett számukra a válasz és lelki megoldás a „kereszt botrányára”, s ezt a hitet adták tovább a világnak. Bultmann természetesnek tartja, hogy a testben való feltámadás, az üres sír, a Feltámadott megjelenése a mi világunkban soha meg nem történt, minthogy nem történhetett meg. Isten nem függeszti fel csodálatos módon a természet szükségszerű folyamatait. A „modern ember” számára hihetetlen, hogy Isten beavatkozzék a természet szükségszerű ok-és okozathálózatába. Az Újszövetségben minden ilyen csodálatos

természeti beavatkozás mitológikus nyelv. Az evangélikus teológus Karl Barth Bultmann értelmezését így foglalta össze: „Jézus a kérügmában támadt fel.”

2) Tanítványa Willi Maxsen ebbe a rövid formába redukálta a húsvéti meggyőződés tartalmát: „Jézus ügye megy tovább!”²⁷ Krisztológiájának középpontjában nem a keresztség üdvözítő ereje, hanem a földi Jézus működése és tanítása áll. Ő elismeri, hogy a kereszthalál után a tanítványoknak volt valamilyen élményük Jézusról. Ezt az élményt kétféleképpen értelmezték: az első pusztán funkcionális értelmezés, azaz folytatni kell „Jézus ügyét”, míg a második szerint Jézus valóban feltámadt, de csak később lett az igehirdetés központi témája. Ez a tanítványok idejében szükségszerű folyamat lehetett, azonban a „modern ember” számára teljesen elfogadhatatlan. Mesteréhez hasonlóan ahhoz a végkövetkeztetéshez jut el, mely szerint a feltámadás azt jelenti, hogy Jézus tanúi kérügmájában van jelen.²⁸ Itt nem csak arról van szó, hogy Jézus Krisztus halálból való feltámadása az ő megjelenése folytán került a kérügmába, hanem sokkal inkább arról, hogy Jézus feltámadása a Feltámadottnak, illetőleg a Megdicsőültnek megjelenése következtében az őt így látó tanítványok tanúbizonyságában fogalmazódott meg és hagyományozódott tovább. A feltámadás ebben a történelemben elhangzó szóban, az igehirdetés szavában válik történelemmé, és így találkozik az emberekkel.²⁹

3) H. R. Schlette és R. Pesch Bultmann-nal és Marxsenel ellentétben világosan állítják, hogy Jézus valóban, személyesen léteben feltámadt. Nemcsak szava, ill. ügye, hanem ő maga él örökre Istenben. Nem a feltámadást, hanem a Feltámadott megjelenéseinek a valóságát vonják kétségbe. „Amikor beszélnek róla (Jézusról), amikor együtt ülnek, esznek és isznak, meg vannak győződve arról, hogy ő velük van”. Pesch úgy gondolja, hogy a

²⁷ Vö. MAXSEN, Willi, *Die Auferstehung Jesu als historisches und theologisches Problem. Die Bedeutung der Auferstehungsbotschaft für den Glauben an Jesus Christus*, 1966, 11–39.

²⁸ Vö. KERESZTY Rókus, *Jézus Krisztus*, Budapest 1995, 44–46. A témához lásd még MONDIN, Battista, *Le cristologie moderne*, Roma 1979, 84–87.

²⁹ Vö. SCHLIER, Heinrich, *Jézus Krisztus feltámadása*, Jel Kiadó, Budapest é. n. 40–41.

megjelenések a zsidó apokaliptikus iratokból kölcsönzött irodalmi elemek, amelyek nem valóságos megjelenéseket akarnak kifejezni. Később megváltoztatja véleményét, és a megjelenéseket mint megtörtént eseményeket elfogadja.

A fent említett szerzők nézeteiben értékeljük azt a szándékot, hogy egyrészt hűek akarnak maradni az újszövetségi iratok mondanivalójához, másrészt a „modern ember” számára érthetővé és hihetővé akarják tenni a Feltámadás üzenetét. Nem a hitet akarják kiküszöbölni, csak a hitet fölöslegesen megnehezítő „naiv” elképzeléseket. Véleményünk szerint egyik célt sem érték el. Fáradozásuk azonban több pozitív meglátáshoz vezetett:

- Jézus halála és feltámadása elválaszthatatlan: együtt alkotják a megváltás egyetlen eszkatológikus művét.

- a feltámadás nem redukálható Jézus kereszthalálának értelmére. A sírba temetett halott Jézust Isten Lelke új életre keltette: a Feltámadott az Új Ember, a végleges, eszkatológikus Világ kezdete.

- ez az „eszkatológikus kezdet”, az elsőszülött a sok testvér közül kinyilvánítja magát a mi világunkban azoknak, akiket Isten erre kiválasztott.

- az üres sír kiegészíti a megjelenések mondanivalóját. A Feltámadott váratlan megjelenései és eltűnései a két világ közötti beláthatatlan különbséget mutatják. Az üres sír azonban azt hirdeti, hogy az új világ és a régi között mégis van folytonosság.³⁰

A leírt elméletek nem másak, mint modern gnoszticizmus. Ha ui. Jézus Krisztus föltámadása mögött nincs semmi fajta valóság, semmi történeti tény, hanem csupán a mindenkori hívő hitének ilyen értelmű megvallása, akkor az egész kereszténység pusztá ideológiává lesz, amelynek a történelemhez, a történelemben született, működött és a keresztfán meghalt Názáreti Jézushoz nincs semmi köze.³¹ Gál Ferenc a Bultmann-nál és másoknál található modern magyarázatokat és értelmezéseket labirintusnak

³⁰Vö. KERESZTY Rókus, *Jézus Krisztus*, Budapest 1995, 50–51.

³¹Vö. SZÖRÉNYI Andor, *Lehet-e ma a feltámadt Krisztust hirdetni?* in: *Vigilia* 2 (1968) 81.

nevezi, amelyben csak összezavarodni lehet, de semmiképp sem tisztábban látni.

Ha Bultmannak igaza volna és a feltámadt Krisztusban való hitünk nem igazolható, vagyis kereszténységünk nem nyerhet semmilyen racionális – hihetőségi és történeti megalapozást –, az egész fundamentális alól kihúzták a talajt. Akkor katolikus értelemben nem lehetséges, csak olyan légvárszerű teológiai konstrukció, amely minden realitás nélkül a hit paradoxonjára épít. De nem erre mondta-e már Szent Pál: „Ha Krisztus nem támadt fel, hiába való a hitetek!” (1Kor 15, 14).

A tévedések közt mégis igazat kell adni Bultmannak abban, hogy a föltámadás valóban nem egyszerűen és szorosan történeti esemény, továbbá hogy nem kényszerítő bizonyítéka a keresztény hitnek, végül abban, hogy a föltámadás csak az igehirdetés által és hitben lesz üdvösségszerzővé a konkrét ember számára. De tévedünk, és a Szentírásnak is ellentmondunk, ha nem vesszük figyelembe, hogy milyen hit-motiváló szerepe van a megjelenéseknek az első tanítványok és a későbbi keresztény ember hitében. Az összes lélektani magyarázatok ui. teljesen figyelmen kívül hagynak egy döntő és éppen egy lélektani tény, és ez a tanítványok lelkiállapota a kereszthalál után. Minden reménység összeomlott, semmi jele náluk a valamiféle kiútkeresésnek vagy magyarázat-keresésnek. Még a Mester saját jövődölései is (szenvedés, halál és feltámadásról) elsüllyedtek, megsemmisültek a nagypénteki drámában, nemhogy ők lennének képesek valamilyen kezdeményezésre. Sőt a feltámadás első híreit is sokan közülük kételkedve, bizonytalankodva fogadják, úgy hogy Jézus kénytelen szemükre vetni hitetlenségüket és szívük keménységét, mert azoknak, akik őt feltámadása után látták, nem hittek (Mk 16, 14). Ebben a lelkiállapotba nem hatolhat be semmilyen vizionáló, hallucináló tömegpszichózis. A sok és sokféle egyesek és sokak előtt, különböző helyeken ismétlődő jelenések egyébként is kizárják ezt, főképp a tanítványok józan, sőt nehézkes lelki alkatát véve figyelembe. Az apostolok megváltozásának és hitének egyetlen reális lehetséges magyarázata van, és ez az, hogy a feltámadt Üdvözítő valóságától lettek meggyőzve. E meg-

tapasztalás óta nem tudnak szabadulni az élménytől és következményeitől: *Mi nem hallgathatunk arról, amit láttunk és hallottunk!* (ApCsel 4, 21).